

Het Eerste Burgermanifest

Proloog

Volgens het woordenboek is een manifest duidelijk, openbarend, onthullend. Het bevat een klaar betoog, zo welgemeend maar ook zo hardnekkig als een vreedzame manifestatie.

In zijn woordenboek duidt Van Dale ook de herkomst en diepere inhoud van het woord liberaal aan. Het brengt het letterlijk in verband met: ruimdenkend, onbekrompen, mild, edelmoedig, de vrije man waardig, mooi, beschaafd, voornaam, vrijgevig, overvloedig, vrij, onbelommerd. Dat is heel wat anders dan de maatschappelijke hardvochtigheid die sommigen altijd weer aan het liberalisme willen toeschrijven. Mettertijd zal dat verhaal óók wel ontmaskerd worden, zoals de rest. Want liberalisme is geen zelfzucht, geen domper op de evennaaste, maar vreugde en optimisme.

Deze tekst gaat, u merkt het al, over politiek. Toch werd hij geschreven met de beste bedoelingen. Hij groeide uit aandacht en sympathie voor de mens, medemens en samenleving. Dit burgermanifest wil klinken als een poging om de bevolking wakker te schudden uit haar lijdzaamheid tegenover het politieke gebeuren waarmee ze, uit teleurstelling en misprijzen, bijna alle contact verloren heeft. Dat is een krasse bewering, maar de waarheid.

Het is de waarheid van iemand die zoals iedereen moet leven, denken en werken temidden van het grote publiek. Ik heb mettertijd geleerd dat de meeste mensen – in hun relatie met de staat, de overheid en de politiek – bevoogd, gekoloniseerd en af en toe zelfs bedrogen worden. Ze hebben geen kijk meer op het wie, hoe en waarom in de gesloten wereld waar beslissingen

vallen en reglementen worden gemaakt. Eigenlijk gaat het om een stille, permanente vernedering van burgers. Ik zou graag meehelpen aan het herstel van hun eergevoel en kritische zin, aan hun volledige emancipatie.

Dezelfde Van Dale legt ons uit wat emancipatie eigenlijk is. Het gaat, in het Latijn, om een *ex-mancipatio*: er een eind aan maken dat iemand in andermans handen (*manus*) is, de plechtige vrijlating van een zoon of een slaaf uit de macht van de vader of van de meester. Voor ons land roept dat een beeld op: de burger losmaken van de politieke, administratieve en fiscale macht die hem omknelt. Een macht die schuilgaat achter een masker van zogezegde sociale bekommernis, rechtvaardigheid en gelijkheid om alzo te verbergen dat in feite andere belangen, eigenbelangen van corporaties of drukkingsgroepen op het spel staan.

Uit de vaste overtuiging dat veel in het politieke gebeuren slechts valse schijn is en de burger best zelf zijn lot in handen neemt, werd dit manifest geboren. Het bevat drie delen. Het eerste beschrijft de kleine wereld waarin we hier leven, een wereld die zich op vele gebieden snel moderniseert, behalve op het politieke. Daaruit is een breuk tussen burger en regerende overheid ontstaan. Het tweede deel gaat wat dieper in op de wetenschappelijke, economische en culturele vernieuwingen die ons zouden moeten inspireren bij het herdenken van ons politieke systeem. Het derde biedt, tenslotte, een tiental radicale en toch haalbare voorstellen tot hervorming. Ik hoop dat u er zich, samen met duizenden anderen, kunt in terugvinden. En dat u de energie zult opbrengen om te reageren.

januari 1991

Het einde van de grote verhalen

Achter de rookwolken

Een mens vraagt het zich tegenwoordig sterker af dan ooit. Zijn de grote ideologische tegenstellingen overbrugd? Heeft het politiek debat, na twee eeuwen discussie over de juiste inrichting van de maatschappij, afgedaan? Die vragen duiken de laatste tijd spontaan op, na de ongelooflijke economische ontplooiing van het vrije Westen en de instorting van het socialistische model in Midden-Europa.

Zeer waarschijnlijk is er nog gespreks- en denkstof genoeg, over serieuze vraagstukken die in de nabije en verdere toekomst op ons af blijven komen. Demografie, ecologie, internationale samenwerking, culturele integratieprocessen: het inrichten van een leefbare wereld is een werk dat nooit af is.

Eén vaststelling staat echter als een paal boven water. Aan de botsing van de ideeën, de tegenstelling tussen links en rechts, tussen socialisme en liberalisme, tussen planeconomie en vrije-marktsysteem, is een einde gekomen. Die strijd is beslecht. Het staat voor iedereen vast dat een vrije markt van vraag en aanbod, met een overeengekomen prijs van goederen en diensten als communicatiemiddel tussen beide partijen, de beste methode is om de materiële en geestelijke belangen van elke samenleving te dienen en de betrekkingen tussen miljarden mensen te ordenen. Het systeem scherpt zoveel mogelijk welvaart, voor zoveel mogelijk burgers. Er bestaat geen betere methode om armoede, onwetendheid en achterlijkheid te bestrijden.

De vrije markt zit de mens trouwens ingebakken. Ze

ontstond spontaan, niemand heeft haar ooit bewust moeten uitvinden, want ze beantwoordt meer dan duidelijk aan een universele behoefte.

Socialisten, christen-democraten, nationalisten hebben zich bij het onvermijdelijke neergelegd. Allen gebruiken zij nu de taal van het liberalisme. Tot diep in de jaren zeventig klonken woorden als vrijheid, winst, verantwoordelijkheid en persoonlijke inspanning in vele oren verdacht. Er zijn vandaag nogal wat intellectuelen die daar niet graag aan herinnerd worden.

Want de destijds verfoeide vrije markt blijkt nu een fundamenteel beginsel geworden, een geheel van waarden waarmee de samenleving zich goed voelt en waarvoor ze zelfs muren van beton of prikkeldraad afbreekt. Er bestaat geen enkel historisch voorbeeld waarin democratie – de échte heerschappij van het volk – zonder vrije markt kon gedijen. Zelfs de communisten en hun geestesgenoten ontsnappen niet meer aan die waarheid. Er lopen nu overal ter wereld marxisten rond die zowaar de vrije-markteconomie verdedigen.

In de geesten, in taal en daden, heeft zich dus een liberale omwenteling voorgedaan. Het is een revolutie die de crisis van de jaren zeventig bezwoer, Japan tot een economische wereldmacht maakte, tientallen ontwikkelingslanden in zuid-oostelijk Azië en Latijns-Amerika uit de armoede optilde en ze naar een begin van welstand voor velen leidde.

Ook bij ons liet deze revolutie zich voelen. Heel wat socialistische oudstrijders hebben daar nog moeite mee en proberen de nieuwe situatie wat te verdoezelen.

Maar sedert het begin van de jaren tachtig wordt in ons land het liberale pad bewandeld door regeringen, partijen en tot op zekere hoogte zelfs vakbonden. Dat Vlaanderen en België het best gediend zijn met een vrije economie, waarin slagvaardige bedrijven werk, welstand en bestaanskwaliteit scheppen, wordt niet

meer betwist. We zijn misschien al vergeten hoe nieuw dat is.

Voor het eerst in de geschiedenis telt België meer dan 700.000 mensen die op eigen kracht een zelfstandig beroep uitoefenen. Ook die burgers en kiezers hebben geen oren meer naar Grote Verhalen of elkaar bestrijdende ideologieën. Ze doen iets produktiefs met hun leven, ze streven naar meer en beter voor zichzelf en vandaar automatisch ook voor de anderen. Van de politiek verwachten ze geen polarisering meer, geen tegen elkaar opzetten, maar krachtige samenwerking in het belang van iedereen.

Zelfs de socialisten, en er zijn er in meer partijen dan de SP alleen, plooiën zich nu naar dat inzicht. Weliswaar kunnen ze het nog altijd niet laten om, zo ongemerkt of elegant mogelijk, nieuwe vormen van overheidsbemoeyenis in het leven te roepen of oude te laten voortduren. Maar het verschil met vroeger is groot. Socialisering, planning, interventies waren toen doelstellingen op zich, gevoed door een krachtig omhelsde theoretische doctrine. Men bouwde tegen heug en meug aan een allesziende Staat met een vrijwel compleet gepolitiseerde, alomtegenwoordige administratie om letterlijk alles te gaan regelen: de arbeidstijd, het sluitingsuur, het minimumloon, het aantal Vlaamse liedjes op de radio, begin en einde van de koopjesperiode, de vaste prijs van een lijnvlucht of een liter benzine, de kleur van baksteen, het tarief voor een advertentie in de krant.

Maar de werkelijkheid bleek weerbarstiger dan al die drukdoenerij vanwege de vrijgestelden namens de overheid, dan hun massale bemoeyenis waaraan men dan nog de lelijke naam voluntarisme gaf. Schadelijke gevolgen begonnen zich op te stapelen. Voor ondernemingen werd het bestaan zoniet moeilijk, dan minstens toch onprettig benauwend. Op de burgers zelf begon

de financiële last te drukken die nodig was om het overheidsapparaat en zijn talloze acties op het terrein te bekostigen.

Uit de reglementenbrij, de wettendarree en stapels controleurspapieren raakten alleen nog specialisten wijs, waardoor een moderne maar spectaculaire vorm van rechtsonzekerheid voor de gewone sterveling ontstond. Hoe omvangrijker dit socialisme, hoe zwaarder de geleden sociale schade. Dat hebben de mensen uit het oostblok gedurende veertig jaar aan den lijve en aan hun vandaag verwoeste leefmilieu ondervonden.

Nu zijn de rookwolken opgetrokken en zien we de rethoriek die er allemaal achterzat. Samenlevingen zijn geen lego-bouwdozen waarmee mensen die een overheidspositie of mandaat hebben bemachtigd, naar hartelust mogen spelen. Ook heeft hun hele woordenschat over democratisering en meer betrokkenheid bij de politiek nergens toe geleid. Er zijn niet méér maar minder burgers aan het politieke leven gaan deelnemen. En niet de regeerder of ambtenaar heeft aan maatschappelijk prestige gewonnen, maar de tot in de jaren zeventig nog zo gesmade ondernemer.

Wel heeft het politiek-bureaucratische legioen nog niet al zijn wapens neergelegd, want het beschikt over veel kleine en grote protecties, maar het wordt door de produktieve samenleving zwierig voorbijgestoken. Het verarmt materiaal en verschaalt psychologisch. Zijn inmenging is nog slechts een bijprodukt van mensen die niet kunnen loskomen van het verleden en van hun overigens menselijke drang om te tonen hoe onmisbaar ze zijn in het economische en maatschappelijke spel.

Toch knaagt ook bij hen ergens de gedachte dat politici geen ondernemers zijn, het niet kunnen zijn, en dat de dure lijst van grote nutteloze openbare werken of van mislukte aandeelhouderschappen toch wel beschamend lang is geworden. En wanneer die politici tegen

beter weten in blijven geloven dat ze de burger dienen te beschermen, komt langzaam maar zeker aan het licht dat hun remedies vaak erger zijn dan de kwaal die ze willen bestrijden.

De burger heeft zelden baat bij overheidsgeweld. Meestal ondervindt hij meer schade dan voordeel. Een Verkeersminister die een rijbewijs met strafpunten wil invoeren zal het aantal verkeersslachtoffers niet doen dalen. Het land zal alleen terechtkomen onder een motregen van grote en kleine sluwheden, van juridische beuzelarijen. Een Justitie-minister die de huurder wenst te helpen met een blokkering of reglementering van de huurprijs en het huurcontract, zorgt in de eerste plaats voor de uitholling van het eigendomspatrimonium, dus van het woningbestand en wat later dus van de huurdersbelangen. Een PTT-minister die maar geen afstand wil doen van de gedachte dat de Staat moet instaan voor post, telefoon en telecommunicatie, beseft niet dat hij de verbruikers noch zijn eigen personeel een dienst bewijst. De tarieven blijven hoog, de aansluitingstijd tergend lang en de zich snel wijzigende nieuwe technologie gaat aan onze neus voorbij.

Het zijn maar enkele voorbeelden van een voorbijgestreefde houding, van aftandse opvattingen die vele politici nog altijd hebben. Het verschil met vroeger is echter dat ze nu niet meer handelen uit overtuiging, maar uit pure gewoonte en soms uit banale vrees voor het nieuwe of voor hun eigen gewicht in de schaal.

Jammer voor de hele overheidsdienst is bovendien dat de zich sociaal noemende politicus-bedrijfsleider zijn mensen slecht betaalt, hen vaak een vreugdeloos arbeidsklimaat moet bieden, een ouderwets personeelsbeleid voert (wat we de laatste tijd bij de spoorwegen konden merken) en zijn klanten zelden een behoorlijke bediening geeft. Voor grote en kleine ambtenaren zit aan dat alles wellicht een gevoel van verzwegen vernerding vast.

Het kan toch niet aangenaam zijn in de volksmond, in grapjes en spotprenten, eeuwig te worden afgeschilderd als een niet al te schrandere, lichtjes barse en stoffige werknemer met een politieke benoeming achter de rug en een partijkaart voor de volgende promotie op zak.

Maar dit zijn, hoe dan ook, slechts achterhoedegevechten van enkelen. De tijd van de Staat als maker en boetseerder van ons dagelijks leven is aan het aflopen. Na de inzet, gedurende twintig jaar, van honderden milieuwetten en voor alles en nog wat bevoegde ambtelijke brigades, zijn alle Vlaamse rivieren biologisch morsdood. Het publiek heeft dat nu ook wel door. De volkse wrevel zoekt, bedaard en soms ironisch, een uitweg. De rebelse liedjeszanger valt in zijn gezongen strofen geen fabrieksbazen meer aan, maar de overheid met al haar plannen en bedrijvigheid: laat ons toch nog wat leven, we hebben U niets gevraagd.

Hoe rood het Oosten ook kleurde in de jaren zestig, zo blauw is de horizon in de jaren tachtig geworden. Dat geldt niet alleen voor de economie. Ook in de wetenschap, kunst, persoonlijke sfeer en moraal is zich een nieuw levensgevoel aan het ontwikkelen.

In de wetenschappen wordt alsmaar meer afstand genomen van wat met een groot woord determinisme heet: de werkelijkheid en haar fenomenen kunnen niet begrepen worden vanuit universele en voor altijd geldende wetten, dezelfde die de marxisten op het sociale gebeuren dachten te kunnen toepassen. Met de vrije wil en de zoekende geest moet rekening worden gehouden, willen wij de wereld begrijpen.

In het artistieke en volksculturele landschap heerst een ware explosie van creativiteit. De kranten hebben vele pagina's nodig, en de omroep vele minuten zendtijd, om de dagelijkse stroom van initiatieven, voorstellingen en exposities overzichtelijk te melden. We besef-

fen nauwelijks hoeveel, vaak jonge, mensen van cultuur hun hoofd bezigheid maken. Ze ontwerpen kleren of theaterdecors, zijn met popsounds en computerprogramma's in de weer, restaureren oude meubelen of gebruiksvoorwerpen, stichten een orkestje, richten een videostudio of zeefdrukkerij op, geven een nieuw design aan lampen, interieurs of huisgevels, schrijven boeken over grootmoeders keuken, beoefenen opnieuw bijna vergeten ambachten. Deze tijd heeft op een prachtige wijze ontdekt dat cultuur een veelgevraagd produkt in de eerlijke zin van het woord is: een goed waarvoor de genietter ervan een prijs wil betalen, omdat het hem gelukkiger maakt. Onze muziekscholen zitten, volkomen democratisch, stampvol kinderen. Wel morren ouders, leraars en directeurs over het onverstond van de onderwijsminister die hier voortdurend de keizer-koster wil komen spelen met opgelegde studieroosters en andere voorschriften.

In de persoonlijke levenssfeer wordt steeds meer plaats ingeruimd voor de vrije wil, het eigen oordeel. Mensen beslissen zelf of ze al dan niet kinderen willen, en in welke gezinsvorm. Ze halen de waarden om zichzelf en hun nakomelingen op te voeden uit alle mogelijke denkrichtingen en windstreken. Niet meer de fraeologie van de politieke partijen of aanverwante organisaties en media. Ze worden nog zelden bekoord door schijnheiligheid of pseudo-fatsoen, maar putten hun wereldbeeld uit de dagelijkse omgang met alles wat oprecht is, ook al gaat het om een onbelangrijk zinnetje van David Bowie of Clouseau. Ze hebben veel praktische belangstelling voor brede milieu- en vredesvraagstukken – die in ons land voor de grootste massademonstratie aller tijden zorgde – en verlangen met hart en ziel naar een rechtvaardig lot voor de bijna altijd door politici en militairen kapotgemaakte arme landen in de tropische werelddelen. Velen laten ook, ondanks

tegenwerking, traditionele kerkstructuren in de steek om naar eigen inzicht en gevoel spirituele verkenningstochten te ondernemen.

Oudlinks ziet in dat laatste vaak een morele restauratiebeweging, een terugkeer naar de deemoedige jaren vijftig. Een liberaal vooruitgangsoptimist ziet dat anders. Hij vermoedt dat hier een proces van verpersoonlijking, miniaturisering en psychologische privatisering bezig is. Hier past wellicht een begrip zoals zelfcultuur, de informele maar authentieke omgang met het eigen Ik. Daaruit is dan weer de cocooning gegroeid: het samen ik zijn. Dat in deze zone van de menselijke bestaansconditie veel mislukkingen en klein of groot leed voorvallen, is geen reden tot cultuurpessimisme maar doet ons inzien hoe hoog veel mensen tegenwoordig proberen te leven.

Schrijvers en denkers noteren hierbij dat onder de doorsneebevolking steeds minder steun wordt gevonden voor socialistisch overheidsingrijpen ten gunste van meer gelijkheid inzake inkomen, bezit, kennis en macht. Wel wordt een fatsoenlijk sociaal gedrag zonder onverdiende prerogatieven sterk gewaardeerd. Men wil geen gelijkheid, maar gelijke startposities. Mensen houden wel degelijk rekening met elkaar, buiten een van hogerhand voorgeschreven norm en toezicht om. Die onderlinge rekenschap smeedt de sociale moraal veel steviger dan welke publieke reglementering ook.

Dat alles getuigt niet van een conservatieve reflex. De diepliberale gedragspatronen op het gebied van vrije meningsuiting, gevoelsleven, man-vrouw-rollenspel, hoffelijke verdraagzaamheid of opvoeding van kinderen blijven zich immers doorzetten, zij het met vallen en opstaan. En wie daarover enig gezag wil hebben, moet dat ook persoonlijk waard zijn. Gezag wordt niet meer door iedereen automatisch verleend. Het grote publiek wil niet meer te horen krijgen hoe

het allemaal moet, het wil weten hoe het is, hoe de dingen in elkaar zitten. Als daar conflicten van komen, thuis of op het werk, wordt er permanent en subtiel over onderhandeld tot een of andere groepsafpraak ontstaat. Er kan hier echter géén autoriteit krachtens een overheidsmaatregel of wet worden uitgeoefend. Een en ander wordt namelijk door de mensen zelf en onder elkaar geregeld. Daarom maken sommige staatssecretarissen die met de reglementering van concrete gedrag patronen (roken, feminisme, persoonlijke werkrelaties e.d.) belast zijn, zich veel illusies.

De kloof tussen burger en politiek

Een golf van liberalisering heeft zich sedert tien, twintig jaar voorgedaan in de geesten en in de reële maatschappelijke rol van zowel wetenschappers als grote of kleine industriëlen. Zij hebben schijnwaarheden opzij geschoven en zelf vat gekregen op datgene waar ze mee bezig zijn. Een aantal taboes zijn gesneuveld, een aantal hindernissen opzij gegooid. Op één gebied vergrootte niet maar verkleinde integendeel de invloed van de burger : op dat van de politiek, haar instellingen en manieren van werken.

De werkelijke wereld begaf zich in een revolutie van vrij denken en handelen, de politici deden dat niet. Hun bedrijf draait dus eentonig door, zoals decennia en langer geleden. Op wat franjes na, komt de burger er niet echt aan te pas, tenzij hij bij wijze van uitzondering deel uitmaakt van het raderwerk, van een kamwiel in het grote horloge. Daar geven enkele drukkings- en belangengroepen de tijd aan. Ze kennen de partijen, het parlement en de regering even goed als hun broekzak. Er heerst een vlotte dagelijkse wisselwerking, een menselijke en zakelijke osmose tussen het politieke milieu en dat van ziekenfondsen, onderwijsmiddens, vakbon-

den, financiële instellingen, boerenorganisaties, cultuurcentrales, patroonsverenigingen voor de nijverheid of de middenstand, enz. Er is heel wat geld mee gemoeid, waarop de samenleving niet veel zicht heeft.

Gemakshalve noemen we een aantal van deze over de samenleving uitgesmeerde bastions zuilen. Het zijn inderdaad massieve pijlers waarop de Belgische en naar te vrezende Vlaamse gemeenschap haar dak heeft gebouwd. Het zijn tevens hoge wolkenkrabbers waarin een gewone burger zijn leven lang kan rondlopen om, zonder ooit buiten zijn levensbeschouwelijk milieu te moeten treden en in zekere mate op gemeenschapskosten, aan al zijn sociaal gerief te komen : school, syndicaat, hospitaal, mutualiteit, spaarbank, woningmaatschappij, cultuurfonds, stempelgeld, gesubsidieerde vakantie, benoeming...

Zuilen zijn eigenlijk lokvogels, uitgezet door wat KUL-hoogleraar Luc Huyse politieke concerns heeft genoemd. Het gaat hier om zogenaamde bloedgroepen, netwerken, relatiebureaus die in vroeger tijden aan een politiek en ideologisch schema beantwoordden maar allang gewone firma's in aankoop en verkoop van grotendeels electorale belangen geworden zijn. Firma's, zeker hun bestuurders, willen per definitie graag met alle middelen groeien, belangrijker worden.

Om dat zo ongestoord mogelijk te kunnen doen, werden de rechten en plichten van de verzuilde organisaties vastgelegd in pacten of in brede parastatale instituten zoals het RIZIV. Ze worden eigenlijk beheerd en in de regering vertegenwoordigd door de belanghebbenden zelf. Het parlement van de burger heeft vrijwel geen vat op hun doen en laten. De bevoegde minister een beetje, en daarom komt hij vrijwel altijd uit de zuil zelf, van toen hij nog geen of een kleine politicus was.

Die minister heeft het, eenmaal in de regering, niet makkelijk om zijn beleid met vrije handen te voeren.

Hij is immers naar voor geschoven als bevriend lid van een invloedrijke belangengroep binnen zijn partij. Die steunverlenende groepen, met hun vele beloken vergaderingen die niet in de pers gemeld worden, doen regeringen vallen wanneer naar hun smaak iets scheef begint te lopen. Met hetzelfde gemak helpen ze nieuwe coalities op de been, ook al moet daarvoor een verkiezingsuitslag enig geweld worden aangedaan. De val van Martens VI en de vorming van VIII, die tweehonderd dagen in beslag nam, is daar het meest flagrante voorbeeld van gebleken. Het kabinet werd samengesteld achter dikke deuren, als het ware door een geheim genootschap. Men heeft het zelfs openlijk over de koloniatoren van de Belgische staat. Men kent het fenomeen, maar men kan het blijkbaar niet verhelpen.

Het hoeft bij dat alles niet te verwonderen dat de burger bijna geen belangstelling, laat staan eerbied heeft voor de politiek. Het gaat zover dat hij zich terecht de vraag stelt wat voor zin het nog heeft om zijn stem en zijn voorkeur uit te brengen. Hij voelt scherp aan dat verkiezingen niet meer dienen om de wil van het volk duidelijk te maken, maar gewoon om de wil van zijn meesters te legitimeren.

Inhoud en verpakking

De politiek zit dus opgesloten in de kluizen van de drukkingsgroepen, de corporaties en comités die met hun grote invloed niet te koop lopen. Daarom moeten de politici, die zij in het veld sturen, doen alsof ze onafhankelijk en wilskrachtig voor het algemeen belang opkomen. Dat brengt ons tot het beeld van de spektakelstaat, het politieke theater dat soms op cabaret lijkt maar alleszins moet dienen om de identiteit van de ware machthebbers – die in werkelijkheid een oligarchie vormen – te camoufleren.

De kiezer moet niet worden overtuigd, maar verleid. Er wordt dus weinig over programma's gepraat, want dat vergt uiteenzettingen, maar veel over losse waarheidjes die de waarheid niet raken. In plaats van over visie, heeft men het over beleid. Congressen, affiches, mediastunts moeten de inhoud doen vergeten en de verpakking doen glanzen.

Daarop worden dan, als zijden strikken, zo eenvoudig mogelijke slogans aangebracht.

Le retour du coeur is er zo een. Toch weten de socialisten maar al te goed dat met deze regering de armoede niet afneemt, de minimuminkomens niet sneller stijgen dan vroeger, het verval van de steden niet stopt, aan de universiteiten niet méér arbeiderskinderen komen...

Christen-democraten (wij zijn de ethische oppositie) bepleiten een politieke toepassing van het evangelie. In werkelijkheid vertoont geen enkele politieke partij zoveel minachting voor de medemens en is geen enkele partij zo diep gecorrumpeerd door de macht als de CVP, met haar vele zielen in één borst. Woordbreuk, leugen en soms niet eens subtiele afdreiging – tegenpolen van de christelijke waarden – zijn er schering en inslag.

Nog niet lang geleden had een socialistisch minister het over kwallen en zelfs over keizer Caligula. Hij regeert nu onverstoord met ze mee, ook al kost die tijdelijke samenwerking hem en zijn partij hun gezicht. Want daar is de CVP goed in: de coalitiepartner zijn identiteit doen verliezen.

De nationalistenvoeren een autonoom, zelfstandig Vlaanderen na. Eigenlijk verkopen ze dag in dag uit de concrete belangen van de Vlaamse burger met het argument dat dit uiteindelijk de macht van de Vlaamse Gemeenschap, dus van henzelf, ten goede zal komen.

De liberalen, tenslotte, raken evenmin uit de kloof die de boodschap van de werkelijkheid scheidt. Hoe

vaak zijn zij niet opgekomen voor minder staat en meer vrijheid, om in de praktijk meer overheid en hogere belastingen tot stand te brengen?

Elke beroepspoliticus weet, diep in zijn hart, dat het in de huidige misgroeide stand van zaken niet anders kan. Een partij die radicaal wil blijven staan op haar vaste beginselen en beloften, heeft als regeringsdeelnemer geen overlevingskans. De liberalen hebben dat in 1987 ondervonden, na twee jaar Martens VIII. In die tijd hielden ze koppig vast aan het na zware onderhandelingen geschreven regeerakkoord: totale fiscale stop, belastingverlaging, minder overheids personeel, vereenvoudiging van normen en reglementen (deregulering), privatisering.

Hun trouw aan dat gegeven woord bekwam de liberalen slecht. Na twee jaar beginselvast werken in een hardnekkig duidelijke richting, vormde zich diep onder water een discrete coalitie van partijen en drukingsgroepen (waaronder de toen in opspraak zijnde ziekenfondsen) die aan het experiment een abrupt einde maakten, zogezegd terwille van de moeilijkheden rond José Happart. Blijkens de uitslag van de verkiezingen die erop volgden, mocht dat experiment nochtans rekenen op een groeiende instemming vanwege de bevolking. Daar bekreunde zich niemand om. Wel publiceerde de toenmalige journalist Hugo de Ridder achteraf een schokkend boek, *Sire geef me honderd dagen*, waarin de mentale en morele ontsporing van die episode met een wrede precisie beschreven staat. En van de samenstelling van het vijfledige coalitie plus de inbraak van SP en VU in de reeds gevormde Vlaamse regering, onthielden de mensen twee nogal dodelijke woorden: stoelendans en carrièreplanning.

Het is van kwaad naar erger gegaan. In de beste Belgische traditie werd sedertdien een regeringspolitiek gevoerd die deze naam nog nauwelijks waardig is. Ze is

smaak- en kleurloos in haar dagelijks geschuif met kleine compromissen, smooit elke interne discussie om wat onverzoeikbaar is bijeen te houden, verloochent voortdurend officieel beleden beginselen zoals uit haar warrige houding tegenover Rwanda, de Golfcrisis of de Silco-affaire bleek. Ze leeft nergens voor, ze is er alleen maar. Er gaat geen enkele collectieve zingeving van uit. Daardoor wekt ze even weinig tegenstand als ze voorstanders heeft. Het publiek heeft zich gewoon afgewend, lusteloos, geamuseerd door al dat geritsel of geschimp.

De drukkingsgroepen voelen zich wèl opnieuw helemaal veilig. De demonen van weleer werden opgeborgen. Happart werd in een tactische wirwar van het politieke toneel afgevoerd. Een nieuwe ziekenfondswet, die alles wat vroeger verboden was nu legaliseert, werd goedgekeurd – ook door de VU voor wie zij nochtans een Waalse kaakslag had moeten zijn. Een onherkenbare, slonzige en in algemene onverschilligheid ontvangen staats hervorming werd, binnen het formatieberaad zelf, doorgevoerd met geen ander doel voor ogen dan de bestaande machtsposities vast te grendelen. En als kroon op het werk verklaarde de regering, om maar in het zadel te kunnen blijven, een dwarsliggend staats-hoofd gedurende twee dagen in de onmogelijkheid tot regeren.

Zelfs over deze nooit voor mogelijk gehouden manipulatie van de grondwet toonde de coalitie geen spoor van schaamte of berouw.

De doorsneeburger bekijkt dit alles met lede ogen. Instinctmatig voelt hij aan dat het politieke bedrijf geen project meer heeft, improviseert en ongeveer elke waarde en waarheid besmeurt. In zovele vraaggesprekken en publieke optredens hebben de acteurs zelf, die iedereen nu ongestoord en zo denigrerend de politieke klasse is gaan noemen, de mond vol over de arglistighe-

den die nodig zijn om zich in het vak te handhaven. Trucage wordt een deugd. Bewindslieden vertellen met eigen woorden hoever ze te ver kunnen gaan of hoe ze pas iets eisen als de buit eigenlijk al binnen is. Ze prijzen zichzelf of een collega, omdat ze flair hebben of er spontaan uitzien of een uitstekende vergadertechniek tegen lastposten hebben. Er is niet veel politiek meer, alleen nog beelden van politiek.

Daar moet de bevolking het dan mee stellen, terwijl haar problemen dezelfde blijven: ouder worden, het gestoorde contact met de migranten, de school van de kinderen, de milieu-omgeving, het moeilijke verkeer, gebrek aan veiligheid en behaaglijkheid in de stad, de kwaliteit van gerechtelijke en politiediensten. Meer nog, de burger krijgt zowat iedere dag te horen dat veel van die moeilijkheden eigenlijk onoplosbaar geworden zijn, vanwege de staatshervorming zoals die werd doorgevoerd.

België wordt systematisch veroordeeld door de Europese instellingen wegens het niet naleven van talrijke ecologische richtlijnen. De bevoegde staatssecretaris kan slechts antwoorden dat het de schuld van de slecht geconstrueerde nieuwe instellingen is.

Het land heeft tientallen ministers die op een of andere manier bevoegd zijn voor een aspect van het migrantenvraagstuk. Niemand houdt zich echter bezig met het uitvoeren van een samenhangende politiek ter zake. Dat zegt dan weer de Koninklijke Commissaris die dikke rapporten schrijft, waarmee verder niet veel wordt aangevangen.

De greep van de democratie, van de burger op de Staat en zijn verkozen regering, is nog nooit zo klein geweest als vandaag. De afstand tussen het volk en macht was nooit zo groot. Is het dan verbazend dat algemene apathie en misprijzen tegenover de politiek toenemen, hoezeer we die ook verbergen achter een

anachronisme zoals de stemplicht? Valt het te verwonderen dat honderdduizenden mannen, vrouwen en jongeren hun toevlucht zoeken in politieke partijen die utopieën of zelfs antidemocratische denkbeelden voorspiegelen?

Het postulaat van de democratie is, dat de burger het altijd bij het rechte eind heeft, ook wanneer zijn keuze tot voor die democratie gevaarlijke conclusies komt. Maar een democratie gaat niet ten onder aan de keuze van haar burgers. Ze sterft pas af wanneer de politiek die burger geen echte keuzemogelijkheden meer biedt, wanneer de politiek hem met andere woorden niet meer ziet staan. Dat is het moment waarop de anti-democratie een kans maakt. Dat ogenblik is niet nabij, we beleven het nu.

Is er een uitweg? Net zoals we in de economie, de wetenschap, de cultuur en de moreel een stille maar diepe revolutie hebben meegemaakt, moet de politiek grondig door elkaar worden geschud. Net zoals de hedendaagse mens greep kreeg op en nieuwe inzichten verwierf in tal van aspecten van zijn leven en denken, moet door essentiële hervormingen het politieke bedrijf in de greep van de burger worden gebracht.

Gewoon blijven verwijzen naar de democratie, zoals ze nu eenmaal is, en met Winston Churchill blijven herhalen dat ze het slechte systeem is, met uitzondering van alle andere, kan niet langer volstaan. De democratie moet niet worden overboord gegooid, maar wel herdacht. Haar grenzen moeten worden verlegd, zoals dat gebeurde voor het leven buiten de politiek.

Het nieuwe denken

Allemaal in de reageerbuis

Grenzen verleggen. De vraag is uiteraard: hoe? Hoe kunnen we leren uit de bevindingen van al die vernieuwers op de vele terreinen van het maatschappelijk leven waar de renaissance zopas opbloede. Een renaissance van mensen die in laboratoria, op bedrijfsvloeren, in concertzaaltjes en poëziebundels of gewoon in hun hobbykamer het wonder van zichzelf toonden. Die door het vasthouden van de opbeurende gedachte ik ben uniek iets voortbrachten waar iedereen wat aan heeft.

Een verband leggen tussen die zo hard zijn best doende wereld en de dichtgetimmerde politiek, kan dat? Het lijkt gewaagd. Maar anderzijds: mag de politiek iets anders zijn dan een correcte spiegel, mag ze afwijken van het beeld zelf van de samenleving die ze beweert te ordenen? Of is het uitgerekend omdat de politiek nu zo grondig afwijkt van wat overal elders werd uitgevonden, dat ze zo onbruikbaar lijkt, zoveel onvrede en afstand heeft geschapen.

In de natuur- en scheikunde, met hun uitlopers in de biologie, zijn de jongste decennia nieuwe opvattingen gegroeid, die een breekpunt zijn met de bestaande. Kort gezegd komt het erop neer dat aan zekerheden van drie eeuwen oud een einde werd gesteld. Tussen de tijd van Isaac Newton en Alfred Einstein was een onweerlegbare gedachte ontstaan en steeds weer bevestigd: het heelal, de materie en de natuur gehoorzamen aan grote, overal en altijd geldende wetten. De planeten draaien, het water stroomt, de appel valt naar beneden,

water kookt op honderd graden, rond de atoomkern draaien elektronen, de tijd is onomkeerbaar.

Het is hier niet de plaats om de heerlijke, want altijd spannende ideeënwereld van de wetenschap in al zijn verrukkelijke details op te roepen. Ik ben daar trouwens niet bevoegd voor, ik zie alleen maar iets betoverends. Alleen van belang is de vaststelling dat, na de eeuwenlange opbouw van de fysica met haar universeel betrouwbare wetten, ook de sociale wetenschappen zoiets wilden. Om op mens en samenleving toe te passen. Zo ontstond, een beetje ruw samengevat, het marxisme. Ook het verschijnsel mens, alleen en met velen samen, heette te gehoorzamen aan de wet van actie en reactie binnen allerlei psychische en groepsdynamische processen.

Het kwam er slechts op aan om die goed te kennen, te ontsluiten. Dan zou de wetenschap de geschiedenis van de samenleving zoniet bij voorbaat kunnen kennen, dan toch haar verloop redelijk goed in de hand kunnen houden. Men zou tijdig de nodige sociale scheikunde kunnen beoefenen, minder koningen bij meer legers plus nog wat universiteiten en staalproductie erbij, om de wereld (zeg maar: de bestaande machtsverhoudingen) in evenwicht te houden. Iemand als Lenin geloofde daar ook wel in, maar hij wou de reageerkolf flink doen bruisen en dampen om een andere chemische reactie te krijgen, de revolutionaire. Zijn opvolgers beperkten zich tot het psychiatrisch (= medisch en dus wetenschappelijk objectief) laten behandelen van politieke tegenstanders.

Maar de wetenschap brengt ons sedert enkele jaren verontrustend nieuws: er klopt iets niet. Zelfs de heilige big bangtheorie over het ontstaan van het heelal dat als een ontploffende sterrenwolk verder uiteenspat (uitdijt), wordt nu vrijwel waardeloos geacht. Men moet opnieuw beginnen, of althans een paar zijwegen

inslaan. Het was trouwens de Belgische Nobelprijswinnaar Ilya Prigogine die, samen met anderen, de kat de bel aanbond. Niet alles, concludeerde hij, ligt star ingesnoerd in het korset van Newton en Einstein. Het al zolang gangbare determinisme, waarin geen plaats is voor onzekerheid of onvoorspelbaarheid, is op zijn minst onvolledig. We zien in de natuur ook grillige (dissipatieve) processen (zoals het weer of kokende waterbelletjes) waarin atomen en moleculen zich volstrekt vrij gedragen. Ze kiezen zonder aanwijsbare reden hun eigen weg, naar believen.

De fysica van de sterrenkunde laat ons een heelal zien dat niet statisch is, niet morsdood geslagen door de wetten van zwaartekracht of warmte. Nee, het is een dynamisch universum, met bijvoorbeeld zwarte gaten die door de klassieke natuurkunde niet kunnen worden verklaard, net zoals de raadselachtige stagflatie niet kon kloppen met het handboek van de zelfverzekerde aardse economen in de jaren zeventig en tachtig.

De quantum-mechanica stootte van haar kant o.a. op vreemd, dartel gedrag van de allerkleinste materiedeeltjes (veel miniemer dan atomen) die zich als kameleons kunnen veranderen naar gelang van de methode waarmee ze worden waargenomen. Soms doen ze zich voor als een deeltje, dan weer als een golf. Er is bijgevolg geen zekerheid, dus geen wet.

Ook in het moderne onderzoek van warmteprocessen (thermodynamica) of van ingewikkelde scheikundige en biologische verbindingen, constateren de vorsers dat zich binnen de allergrootste en allerkleinste materievormen keuzen voordoen. De betrokken structuur wordt de kans geboden zich op meer dan één manier te gedragen en te ontwikkelen. En niet zozeer noodzaak of toeval, maar doelgerichtheid blijkt die keuze te beïnvloeden.

Niet alles is een aaneenrijging van onafwendbaarhe-

den. Natuur en daarin begrepen de mens werken niet volgens mechanische wetmatigheid. Onbepaaldheid, keuze en initiatief zijn de nieuwe zekerheden van de moderne wetenschap. Ik weet ook wel dat men niet alle gegevens van het materie-onderzoek zomaar op de menselijke psyche (schoonheidservaring, eenzaamheid, liefde, agressie enz.) kan overplanten, maar het argument is toch heel stevig tegenover de plannenmakers, de dirigisten en socialisten die ons als onderdelen van een stoomketel of automotor willen doen gehoorzamen aan hun inzicht, aan hun blauwdruk, aan hun politieke theorie.

Geen plaats voor macht

Ook de economische wetenschap (?) is trouwens haar zekerheden aan het inleveren. Tot voor kort bezag men alle verschijnselen graag binnen een vast systeem. Crisis, werkloosheid, recessie, inflatie of schommelingen op de wisselmarkten zijn defectjes, slijtagefouten in een voor de rest perfect plan- en stuurbaar systeem. Door eraan te sleutelen kan het mankement worden hersteld, als de politici maar verstandig genoeg zijn.

Zoals vrij algemeen bekend, was dit de in heel het Westen aanvaarde leer van de Britse aristocraat maar ook regeringsfunctionaris en diplomaat John Maynard Keynes. Vooral na de crisisjaren dertig verkondigde hij dat de economie eigenlijk een staande klok met gewichten is, een pendule. Dreigt ze stil te vallen, dan treden crisis, inflatie en werkloosheid op. Dus moeten één of meerdere gewichten opnieuw in hun begintoestand worden gebracht. Werkloosheid? Verhoog het budget voor publieke investeringen. Inflatie? Laat de geldhoeveelheid dalen.

Keynes en zijn navolgers, zoals de nog straffere econometristen, zagen in de avontuurlijke economische

ontwikkeling van mensen, landen en werelddelen een mathematisch model, een loutere verzameling van statische numerieke grootheden, een rekenmachine, een geheel waarin het ene automatisch volgt uit het andere. Koud, eigenlijk. En harteloos tegenover wat in een economie van echte mensen allemaal gehoopt, bevochten, geslaagd en geklungeld wordt.

Keynes was, achteraf gezien en ondanks de smoking die hij zo vaak droeg, eigenlijk een afkooksel van de typische marxistische denker. Die zag de economie echter niet als een Zwitsers horloge of een zakjapannertje, maar als een hamer en een sikkel, een werktuig in de handen van een bovenlaag van politieke leiders die op hun beurt de staat belichaamden, overigens met meestal breed uitgemeten lichamen.

Zij spraken: we zullen de behoeften van de mensen dekken. Hoe? Door die behoeften te meten, ze op te tellen en dan een bevel te geven aan de fabrieken, hogescholen, spoorwegmaatschappijen, vissersvloeden of landbouwbedrijven. Zij moeten de nodige goederen en diensten produceren, op straffe van.

Eenvoudiger kan het niet: de economie steeds volmaakt, steeds in evenwicht. Werk voor iedereen, en in eigen streek die dan liefst niet verlaten mag worden.

De crisis van de jaren zeventig-tachtig (met die geheimzinnige stagnatie + inflatie = stagflatie in het Westen, met een complete ineenstorting in het Oosten), heeft ons beter geleerd. De economie is geen gehoorzame tractor die aan een voet op het pedaal gehoorzaamt, maar een complex en onvoorspelbaar geheel. Ze biedt het beeld van miljoenen, miljarden mensen met al hun verschillende en grotendeels onbekende mogelijkheden, ambities, onderlinge contacten en toekomstplannen die dan nog voortdurend wijzigen. In de economie worden dagelijks miljarden beslissingen genomen, door niemand te overzien.

Betekent dit de totale willekeur, jungle, overleving voor alleen de meest geschikte? Natuurlijk niet. Net zoals in de natuur de zwaartekracht geldt, bestaan ook in de economie fundamentele regels zoals bij voorbeeld de wet van vraag en aanbod. Maar, net zoals onder de microscoop of achter de sterrekijker, verklaren die vaste beginselen niet alles. Er zijn nogal wat blinde vlekken, veroorzaakt door de onuitroeibare menselijke vrijheid, initiatiefdrang, creativiteit. Dat is nu eenmaal zo, en wie ermee gedaan wil maken, sticht alleen maar groot lijden zoals de geschiedenis van onze eigen eeuw leert.

Het samen met de natuurwetenschappen vernieuwde economische denken, gaat ervan uit dat men best gediend is door de producerende en verbruikende mens vrij te laten. Als iedereen die kans krijgt, zullen meer middelen voorhanden zijn om de zwakkeren op te vangen, dan in om het even welk bureaucratisch systeem. De markt is namelijk een nooit geëvenaard democratisch mechanisme, waarin eenvoudige of zelfs plechtige regels over de waardigheid van alle mensen volstaan om tot een directe, doeltreffende sociale politiek te komen. Het geld van de consument is daarbij een stembiljet dat de onbekwame producent naar huis kan sturen. Een vrijzinnige belastingbetaler moet op de vrije markt nooit een kardinaal kopen, en een katholiek geen goddeloze. In de gangbare politiek moet dat soms wèl. Op de spontane markt bestaan alleen aanbieders en liefhebbers, niemand is ergens toe gedwongen.

Op de markt is geen plaats voor macht, alleen voor dagelijkse verkiezingen. In een moderne samenleving is dat niet eens een slechte sociale moraal.

De Burgerdemocratie

Zelf spreken

In 1991 is de mens van bij ons geen slaaf meer. Hij kan kiezen, daar is hij bekwaam en redelijk genoeg voor. Dat heeft hij succesvol bewezen in de hele maatschappelijke ontwikkeling. Dat moet dus ook kunnen in de wereld van de, momenteel falende, politiek die deze samenleving nota bene moet ordenen.

De politiek werkt nog grotendeels met schema's en methodes uit de vorige eeuw. Zij stoelt namelijk op delegatie. De burger beslist niet zelf, op geregelde tijdstippen duidt hij iemand aan om dat in zijn plaats te doen. Hij wordt, bij wijze van spreken door de grondwet, nog altijd onbekwaam geacht om zelf voortdurend te spreken, te beslissen, te regeren. Dat doen in zijn plaats de politici die in feite slechts gesloten en ongrijpbare corporaties plus hun partijen vertegenwoordigen. Dit is geen democratie meer, dit maakt drastische hervormingen hoognodig.

Van stemplicht naar stemrecht.

Bijna geen enkele democratie ter wereld kent nog de stemplicht, die in België gangbaar is. Niet de belangrijkste maar in de tijd wel de allereerste hervorming waar we aan toe zijn, is de afschaffing van die plicht en de invoering van een stemrecht. De veel bezongen democratische plicht om in beginsel elke vier jaar naar de stembus te gaan, is absurd. Met even veel logica zou men kunnen voorschrijven dat iedereen op 11 juli de Vlaamse Leeuw hoort te zingen, op straffe van gerechtelijke vervolging.

De stemplicht is namelijk een borstwering tussen de politici en de afkeuring die het kiezerskorps gebeurlijk voor ze voelt. De bewindslieden hoeven geen voorafgaande inspanning te doen, intellectueel of in bestuurlijke daden, om de kiezer ervan te overtuigen aan de democratie deel te nemen. Dit verklaart mee de in ons land gangbare schraalheid van het electorale debat. Geen burger kan zeggen: mij niet gezien. Als hij niet gaat stemmen, wordt hij door de rechtbank gestraft, tenminste als die rechtbank daar tijd voor wil vrijmaken.

En voor wie moet de kiezer onder al die dwang zonnodig gaan stemmen? Op lijsten die zijn samengesteld door nog geen half procent van de bevolking. Het gaat hem eigenlijk om vooraf geregelde coöptaties die, enkele strijdplaatsen daargelaten, gewoon geconsacreerd moeten worden door een wettelijk geregisseerd stembusritueel zonder noemenswaardige maatschappelijke inhoud.

De politici hebben zo de illusie dat de natie hun woorden en daden wikt, maar ze strooien zich zand in de ogen. Want ook de burger die weigert te stemmen, stelt een daad. Hij geeft een teken van politieke vereenzaming: hij laat weten dat de politici niet relevant zijn voor de bekommernissen waar hij mee bezig is. Daarmee is hij geen inciviek. Hij geeft een voor de democratie waarschuwend signaal, hij is een waardemeter voor het soort politiek van de onverschilligheid die gevoerd wordt.

Waarom die twee kamers?

Van in 1831 kent België een tweekamerstelsel. Een wet wordt pas wet nadat ze een lange weg heeft afgelegd, van de Kamer van Volksvertegenwoordigers naar de Senaat, of omgekeerd.

Iedere politieke discussie wordt dus twee keer gevoerd, ieder kabinet tweemaal geïnstalleerd, elke begroting dubbel goedgekeurd. Het is alsof een privé-onderneming geleid zou worden door twee raden van bestuur en twee aandeelhoudersvergaderingen.

De debatten duren lang, de aandacht van de media is flauw want er valt weinig waardevols te melden. Het Belgische parlement werkt niet. Het argument om het dubbele systeem, met de bijna vierhonderd leden die het bevolken, te handhaven in naam van de rustige bezinning bij een tweede discussie in de andere vergadering, klinkt vals. Zij is historisch onjuist en houdt evenmin steek wanneer men de dagelijkse gang van zaken bekijkt.

Slechte, onafgewerkte of zinloze wetgeving wordt niet vermeden door twee kamers. Het aantal ontwerp-teksten of wetsvoorstellen dat na een eerste goedkeuring in de andere kamer wordt gecorrigeerd, is op één hand te tellen. De werkelijkheid is dat de meeste wetten tot stand komen op initiatief van de regering. Zij zet telkens haar meerderheid zo onder druk dat van die veelgeprezen bezinning weinig of niets in huis komt. Sterker nog, omdat de dubbele procedure zoveel tijd in beslag neemt, worden de ontwerpen meestal op een drafje afgehandeld en niet ernstig onderzocht. Maakt een parlamentslid, soms van de meerderheid, dan toch serieuze bezwaren of ontdekt hij een ernstige juridische miskleun, dan verwijst de regering steevast naar een volgende wet om het euvel te verhelpen. Dat verklaart onder meer de legistische wildgroei die we de laatste jaren meemaken.

Een dubbele kamer garandeert helemaal geen evenwichtige wetgeving. De kwaliteit ervan hangt af van deze van de parlamentsleden zelf. En wie een stelselmatige bezinning wil inbouwen, kan dat ook binnen één kamer, bij voorbeeld door een reflectie die ver-

plicht moet worden ingeschakeld in een periode kort voor de nieuwe wet van kracht wordt.

Net zoals de stemplicht is het tweekamerstelsel een anachronisme, destijds in het leven geroepen om de belangen van de hoogste burgerij en de adel te beschermen tegen de pre-democratische sfeer van 1830. Vandaag wordt het in stand gehouden om de politieke klasse aan zowat tweehonderd bijkomende maar nutteloze mandaten te blijven helpen. In de discussie over de grondwetsherziening en de hervorming van de senaat wordt dit probleem niet eens meer discreet besproken, maar open en bloot op tafel gelegd. Daarom denken zelfs christen-democratische woordvoerders – en niet van de minste – eraan de hervorming door te voeren, maar haar uitwerking naar de toekomst te verschuiven, tot de heren en dames vanzelf uitgestorven zijn. Uitdovingsrecht dus, voor mensen die niet meer beseffen dat ze er niet voor zichzelf maar voor de samenleving zijn.

Een grondwettelijke grendel op de regering

Bovenop dat overjarige tweekamersysteem heeft zich een in wezen nog veel kwalijker ontsporing voorgedaan: de ongebreidelde wildgroei van de uitvoerende macht. Het land kent zes regeringen en zestig ministers, één per 160.000 inwoners. Dat is een absoluut wereldrecord.

In 1831 waren het er vijf. Uiteraard hebben moderne staten er meer nodig, want ze kregen inmiddels veel meer taken toevertrouwd. Maar België is werkelijk dronken van zijn hoeveelheid excellenties, op de koop toe omringd door een zwerm persoonlijke medewerkers, het kabinetswezen dat op zijn beurt de administratie heeft overwoekerd. De explosie van het aantal A- en E-platen heeft al tot gekke situaties geleid. Zo moest de staatssecretaris van Landbouw ons land ver-

tegenwoordigen op een Europese conferentie van... onderwijsministers. De vier voor die materie bevoegde ministers raakten het thuis immers niet eens over wie België zou gaan vertegenwoordigen.

De toestand in de Brusselse deelregering is zo mogelijk nog komischer. Acht excellenties om een stad te besturen, van wie één als officiële opdracht en titel de huisvuilophaling meekreeg. Niet dat afval onbelangrijk zou zijn, maar normaal wordt daar door een schepen voor gezorgd. De burger verliest hier het laatste greintje eerbied dat hij mogelijk voor de politiek nog had.

De ministeriële inflatie, die zondermeer de parasitaire mentaliteit van een regentenclub verraadt, ligt aan de basis van een nog veel diepere malaise in de samenleving. De gewone buitenwereld, burgers en ondernemingen, moeten vaak vertwijfeld op zoek naar de voor hun zaak bevoegde administratie. Ze lopen verloren in dat door de regering zelf geplante woud. Teneinde raad wenden ze zich tot een volksvertegenwoordiger (de kwaal van het dienstbetoon...) die het op zijn beurt mag gaan uitzoeken bij ministers die elkaar jaloers allerlei bevoegdheden betwisten.

Het kabinetwezen kost zowat 4 miljard frank per jaar. Maar de financiële gevolgen van de overbemannings bij de uitvoerende macht wegen veel zwaarder dan dat. Elke minister heeft een budget nodig, hij moet immers zijn nut bewijzen. Voor dat budget strijdt hij bij Begroting, en zo verder. Het aantal ministers lokt automatisch een verslechtering van de rijksfinanciën uit.

Een drastische ingreep is nodig, met name de beperking en zelfs de halvering van het aantal portefeuilles. Dit moet worden opgelegd door de grondwet, want het politieke milieu zal zelden de moed hebben om zelf, zonder uitvluchten, een grens te trekken. Bovendien mag wel eens worden omgekeken naar het nut en het beroepsprofiel van de staatssecretarissen. Moeten

dat per se politici zijn, met ministeriële allures ? Haalt men deze medewerkers niet beter uit de administratie ?

Geen polls, maar echte voorverkiezingen

Kiesrecht in plaats van plicht, afschaffing van de tweede kamer, grondwettelijke richtlijnen over de omvang van de regeringen. Deze hervormingen kunnen er pas komen door een enorme druk vanuit de bevolking op de politieke klasse. Toch stroomlijnen ze slechts onze instellingen, en blijven onvoldoende voor een echte renaissance van de democratie.

De politieke partijen en de ermee geliëerde zuilen, drukkingsgroepen of comités blijven het publieke leven domineren, zonder dat de burger voldoende op het debat kan wegen. Het delegatieprincipe waarbij hij niet zelf maar slechts via een afgevaardigde kan beslissen, moet radicaal worden uitgebreid.

Naast de delegatie moet de burger zich ook rechtstreeks en zonder tussenpersonen kunnen laten horen over staatszaken. De partijen en hun stille opdrachtgevers moeten derhalve plaats ruimen.

Een eerste ingreep daartoe dient de politieke partijen zelf te raken. Zij mogen niet langer eigenmachtig bepalen wie verkiezingskandidaat zal zijn, en wie geweerd wordt. Theoretisch kan iedere burger zich weliswaar aan het kiezerskorps voorstellen, maar in de praktijk is hij kansloos zonder een behoorlijke plaats op de lijst van een partij. Maar het zijn niet de kiezers die deze plaatsen bepalen.

De burger heeft geen zeggenschap over de kansen die aan een bepaalde kandidaat gegeven worden.

Dat wordt voorgekauwd door de partijen, die er in feite een coöptatiesysteem op nahouden en hun politiek personeel bovendien mentaal afhankelijk van zich maken.

Tegenwoordig is een parlamentslid niet veel meer dan een radertje in een grote meerderheids- of oppositiemachine, waarmee de regering naar believen manoeuvreert. Daarom juist wordt er in de Wetstraat zo zelden iets moedigs en origineels gehoord en is ons politiek leven triviaal geworden.

Zoals in de Verenigde Staten heeft België nood aan echte voorverkiezingen, primaries.

Elke burger die zich bij een partij op de kiezerslijst laat registreren, krijgt op deze manier de kans om de samenstelling van de lijst exclusief te beïnvloeden.

Het referendum

Op 12 maart 1950 werd in ons land een referendum gehouden waar de bevolking gevraagd werd of Koning Leopold III zijn troon weer kan bestijgen. Bijna 58 procent van de burgers zei ja, maar de koning keerde niet terug. In zijn plaats kwam koning Boudewijn, bij wijze van compromis, omdat de socialisten zich bij de uitslag van de volksraadpleging niet wilden neerleggen. De mislukte afloop van dit enige referendum uit de Belgische geschiedenis dient nog altijd als argument om het als democratisch instrument af te wijzen. De manifeste miskennis van de volkswil in 1950, werd door dezelfde politici dus omgebogen tot een wapen tegen die volkswil. Als de politici het volk beu zijn, moeten ze zich maar een ander volk kiezen, schreef Brecht.

We hebben al een parlement, dus is het referendum overbodig. Zo luidt een tweede argument, dat theoretisch juist is, maar in de praktijk niet werkt. De stortvloed van ontevreden lezersbrieven in de pers geeft daar al een vermoeden van. In de Belgische democratie vertegenwoordigt een parlamentslid immers alles behalve zijn kiezers. Hij is volkomen een produkt van de partij en haar ingebouwde drukkingsgroepen.

Daarom is het referendum helemaal niet overbodig, het is onontbeerlijk geworden om maatschappelijke problemen die door de bevolking worden gevoeld, dringend op de agenda te plaatsen.

Nu worden ze jarenlang genegeerd. Eindeloos heeft het geduurd alvorens ons land een ernstig anti-crisisbeleid kreeg, of als een van de laatste in Europa een aangepaste abortuswetgeving. En voor wanneer een ernstige aanpak van het migrantenvraagstuk, de milieuverloedering?

In Zwitserland worden sedert eeuwen volksraadplegingen gehouden, over alle mogelijke kwesties, ook de meest onwaarschijnlijke. Folklore, zegt men dan, en geen fundamentele maatschappijkeuze. Niets is minder waar. In Frankrijk werd in 1958 en 1962 bij referendum beslist over de nieuwe politieke instellingen, waarin president De Gaulle groot werd en later ook ten onder ging: na het referendum van 1969 over de regionalisering, waarbij hij de polsslag van de Fransen niet meer bleek te voelen.

In de VS-Staat Californië werd in 1978 een fiscale drempel in de grondwet ingeschreven, na referendum. De politieke partijen waren er niet in geslaagd de massaal goedgekeurde belastingstop te verhinderen, al schreeuwden ze moord en brand. Ook zij waren blijkbaar vergeten dat de historische rol van een parlement erin bestaat de bede van de naar geld vragende machthebbers te beoordelen, en niet zelf systematisch voor nieuwe uitgaven in de bres te springen.

Bij de Italianen, die in 1981 per referendum de medische abortus uit de strafwet lichtten, is de volksraadpleging uitgegroeid tot de belangrijkste vorm van politieke besluitvorming. Het komt zeker België niet toe deze instelling in de democratie bij voorbaat te veroordelen. Het referendum is geen slechte remedie, maar een zegen. Een wapen tegen altijd die vage program-

ma's waarmee de politici altijd alle kanten uitkunnen en de kans om de dichtgeslibde kanalen tussen volk en overheid te ontstoppen.

Burgers kunnen nooit à la carte kiezen. Zij moeten altijd het hele menu van een partij slikken, ook al staan daar dingen bij die ze niet lusten. Een ad hoc-referendum, dat er uiteraard pas kan komen nadat een betekenisvol deel van de bevolking erom vraagt, schakelt dit uit.

Het grondwettelijk Hof

Mochten John Locke, David Hume, John Stuart Mill en andere historische theoretici van de democratie vandaag in België terugkeren, zouden ze verstomd staan. Ze zouden constateren hoe ingewikkeld onze politieke instellingen zijn, en vooral hoe onvriendelijk ze zijn voor de rechten van het individu. De Belgische onderdaan leeft in een tirannie van de meerderheid. Wat de meerderheid beslist, is juist, is wet. Het individu heeft daar geen verhaal tegen. Het is immers het parlement zelf dat oordeelt over de grondwettelijkheid van zijn wetten. Het is daarmee rechter en partij in eigen zaak, onfeilbaar, ook al worden zijn meest elementaire rechten en vrijheden met de voeten getreden.

De moeilijkheid bestaat er echter in dat een meerderheidsbesluit niet per definitie juist, goed en rechtvaardig is. Het is niet omdat een meerderheid diefstal, moord of genocide zou goedkeuren, dat deze daarom te verantwoorden zijn. Een meerderheid kan ongeoorloofde privileges, discriminaties of zelfs grof onrecht tot stand brengen. John Locke zag dat twee eeuwen geleden reeds in. Ook de meerderheid, vond hij, moet aan regels worden onderworpen. Naast de volksvertegenwoordiging moet een grondwettelijke rechtbank worden opgericht, waartoe iedere burger zich kan

wenden als hij zich in zijn fundamentele rechten bedreigd of geschaad voelt.

Het stichten van een opperste gerechtshof, met uiteraard eveneens feilbare maar dan toch levenslang benoemde en dus onafhankelijke wijzen, kan verhinderen dat een meerderheid altijd gelooft dat ze het bij het rechte eind heeft, gewoon omdat ze de meerderheid is. Kort gezegd: het kan geen kwaad dat ons publieke, politieke leven wordt aangevuld door een college van mannen en vrouwen die in de hoogste juridische orde kunnen optreden wanneer het parlement in zijn wetgevend werk een vergissing inzake fundamentele rechten en vrijheden begaat.

De vrijheid zijn belastingen te bestemmen

De Staat doet maar. Wegen en havens bouwen, sociale uitkeringen verhogen of verlagen, verschillende pensioenleeftijden vaststellen, prijzen blokkeren, ambtenaren aanwerven, geneesmiddelen homologeren, ziekenhuizen samensmelten, monumenten klasseren, theaters subsidiëren, diploma's erkennen, varkens slachten, mijnen sluiten, ambassades openen, postzegels drukken... De lijst is eindeloos gevarieerd.

Op al die beslissingen, die hem rechtstreeks aanbelangen, heeft de burger geen vat. Normaal, zegt de politicus, ik ben immers verkozen. Maar is dat zo normaal? Stellen we ons even voor dat de economie op dezelfde wijze zou werken. Niet de consument zou dan beslissen wat er in de winkel te krijgen is, naar welk land de vakantie zal voeren en of op die avond sport, televisiekijken of een bioscoop de ontspanning zal bieden. De burger zou in zo'n situatie het recht niet meer hebben zijn leven zelf in de richten.

Onze samenleving zou in dat geval afglijden naar een antiek Egyptisch of Minoïsch peil: naar wat men de

toen gangbare paleizeneconomie noemt. Vorst en hofhouding bepaalden binnen hun paleismuren wat en hoeveel en voor wie er werd geproduceerd. Een leger boekhouders schreef dat nauwgezet op, zoals in een socialistische bevelseconomie of bij ons tijdens de oorlogsjaren met hun rantsoenbonnen.

Eigenlijk leggen we ons op de politieke markt bij een dergelijke gang van zaken neer. Dagelijks wordt ons alerhande opgedrongen, voorgeschreven of geweigerd. We worden wel groot genoeg geacht om zelf te beslissen wat we eten, welke ontspanning we kiezen, welk soort huis we bewonen, hoeveel we wensen te sparen. Maar men houdt ons kennelijk niet voor bekwaam om voor onze eigen pensioenvorming, onze gezondheidsverzekering, de opvoeding van onze kinderen te zorgen.

We kunnen dat nochtans de baas. We laten onze kinderen met leermoeilijkheden bijlessen volgen, daar zorgen we zelf wel voor. We sluiten levensverzekeringen of leggen opzij voor een aanvullend pensioen. Jamaar, zeggen de politici, niet iedereen heeft daar de middelen voor. Juist, daarom is het hun taak om met de opbrengst van belastingen de burgers met moeilijkheden op te vangen. De rol van de overheid bestaat erin om van een zwakke burger een sterke te maken. Dit sluit helemaal niet uit dat de gewone man voor de samenleving zelf een aantal dingen die hij erg op prijs stelt moet kunnen regelen. Waarom het recht niet geven om een deel, zeggen we twintig procent, van de door hem betaalde belastingen naar eigen inzicht te bestemmen? Op zijn aangifteformulier zou een vakje moeten voorkomen waarop hij een som kan invullen voor Artsen zonder Grenzen, Greenpeace, de Vlaamse Opera, het stedelijk museum, een te restaureren monument, noem maar op. Wie weet zal de burger ook zijn ideologische zuil steunen, zijn kerk of vakbond. Dat zal dan ten-

minste vrij democratisch in zijn werk gaan, en niet volgens de ongrijpbare voorschriften van de politieke wereld.

Het recht uit de Staat te stappen

Met de invoering van vrij te bestemmen belastingen, zetten we een beslissende stap in de richting van echte burgerdemocratie, ver van de drukkingsgroepen en met alles onder de controle van het algemeen stemrecht. Een definitieve stap moet ons dan voeren naar het recht om alle essentiële zaken van het eigen leven, die nu nog door de politiek worden behartigd, zelf in handen te nemen.

De burger zou met andere woorden de mogelijkheid moeten krijgen vitale kwesties zoals het onderwijs voor zijn kinderen, zijn oude dag of zijn gezondheid, te vrijwaren zonder tussenkomst van de staat en de politiek. Hij zou dus het recht moeten krijgen uit het gepolitiiseerde overheidssysteem te treden, en niet langer van de wieg tot het graf door dat soort samenleving te worden begeleid. Hij hoeft daarom geen kluizenaar te worden, en zelfs geen egocentrist. Zijn vertrek uit de Staat ontslaat hem niet van de plicht tot solidariteit met de anderen. Hij blijft aan de gemeenschap een basis-belasting verschuldigd, terwijl hijzelf zijn eigen boontjes dopt.

Een praktisch voorbeeld: de pensioenvorming. Vandaag is het de staat die dat regelt, overigens op een lamentabele manier: hoge bijdragen, beschamend lage uitkeringen en geen reserves. De staat geeft de maandelijks ingezamelde premies ogenblikkelijk weer uit. Hij heeft geen spaarpot aangelegd om, met de rente-opbrengsten ervan, de pensioenen geheel of gedeeltelijk uit te betalen. In Nederland of Duitsland is dat anders. Daar behoren de pensioenfondsen tot de rijkste en

grootste investeerders van Europa. Zij hoeven niet elke maand de kassen leeg te schrapen. Zij hebben na de oorlog door verstandig beheer een indrukwekkende financiële voorraad aangelegd.

Bij ons zou de burger het recht moeten hebben uit dat slecht beheerde systeem te stappen en zelf zijn pensioen op te bouwen. Hij zou dat kunnen door individueel of met zijn vrij samengestelde groep (een bedrijf, een familie) een contract aan te gaan met een verzekeraar of zich bij om het even welk pensioenfonds aan te sluiten. Van zijn huidige bijdrage aan de overheid zou slechts een solidariteitsbijdrage overblijven om die overheid in staat te stellen ook voor de minder fortuinlijke medemens een pensioen te vormen. De enige verplichting die nog zou bestaan, is deze om hoe dan ook een pensioen aan te leggen. Hoewel, hoe en met wie maakt de burger zelf uit.

Het recht om uit de staat te treden zou een nieuw burgerrecht moeten worden, op tal van domeinen toepasbaar. In de gezondheidszorg zou het een einde maken aan de plundering door de ziekenfondsen, artsen-syndicaten en andere partners binnen het medico-mutualistische systeem. In het onderwijs zou de geldverslindende strijd tussen netten en types ophouden. Ondernemingen zouden, als ze afstand doen van alle mogelijke kapitaalpremies en expansiekredieten, vrijgesteld kunnen worden van vennootschapsbelasting. In de culturele en artistieke wereld zou het onze kunstenaars, ontheven van fiscale en andere aardse beslommingen, kunnen toelaten bij ons te blijven en zich niet ontgoocheld in Frankrijk of Ierland terug te trekken. In ruil voor hun vrijheid, zouden we de hele bureaucratische cultuurpolitiek vaarwel kunnen zeggen.

Nieuwe constitutionele rechten

Dit alles vraagt een grondige ommekeer in onze manier van denken en handelen. Bedwelmd zoals we nu zijn door de totale overheid, zullen we moeten leren van de hier kort omschreven nieuwe vrijheden gebruik te maken, om op eigen benen te staan. Dat heeft niets te maken met zelfzucht, want de solidariteit zal groter en eerlijker zijn dan nu, maar met levensvreugde en optimisme.

De nieuwe rechten zullen echter altijd en permanent afdwingbaar moeten blijven bij een hogere, niet-politieke instantie. Neem bijvoorbeeld het recht op een gezonde leefomgeving. Eerder dan de overheid, zoals tot de dag van vandaag, verder te laten knoeien met grootscheepse plannen en (verkeerde) investeringen, zou men dit recht grondwettelijk kunnen vastleggen. Op grond hiervan zou elke burger, of een door hem gekozen vertegenwoordigende organisatie, voor de rechtbank elke aantasting van zijn leefmilieu kunnen doen stopzetten en iedere milieuschade doen vergoeden. De strijd tegen de ecologische verloedering zou, volgens deze variant op het thema meer recht en minder politiek, nogal wat doortastender verlopen.

Vandaag is milieubeleid een eeuwig afwegen van belangen, een strijd van lobby's: landbouwersverenigingen, industriële groepen, milieuactivisten. Wie het grootste aantal achter zich heeft, het luidst kan roepen of het beste contact met de politici kan krijgen, trekt het laken naar zijn kant. Met nieuw ingevoerde rechten, zou milieubescherming een zaak van elke burger worden, los van de politiek. Over het gebruik van CFK's in spuitbussen of pesticiden op de akkers, zou niet meer jarenlang onderhandeld hoeven te worden met de industrie, respectievelijk de Boerenbond. Eén rechterlijke beslissing zou volstaan, op vraag van zelfs één burger.

De burgerbeweging

Burgerdemocratie is een dringende noodzaak. De kloof tussen volk en politiek is breed en diep. Het extremisme van de teleurstelling breidt zich snel uit.

Wat dit manifest voorstelt is geen utopie. Mensen zijn in staat om goed en slecht, zinvol en waardeloos van elkaar te onderscheiden. Ze kunnen bekwame keuzen maken, als ze de kans krijgen. Die kans afdwingen lijkt, in een land als het onze, een schier hopeloze taak.

Hoe overwinnen we de weerstanden, hindernissen, sluwe verdraaiingen in de discussie, onheilsprofetieën vanwege de verenigde politieke klasse? Onmogelijk? Toch is het juist dát wat de gewone burgers in Midden-Europa een goed jaar geleden hebben gedaan: het ondenkbare en het onmogelijke.

Het zijn niet wij, de Amerikanen of de beroepsdiplomaten met hun geostrategische modellen die de Hongaren, Slovaken, Tsjechen, Polen, Oost-Duitsers e.a. van het communisme hebben bevrijd. De Hongaren, Slovaken, Tsjechen, Polen en Oost-Duitsers hebben dat zelf gedaan. Wij legden ons neer bij de grenzen van Potsdam en de regimes erna. Zij niet.

Gevoed door een groeiende burgerlijke verontwaardiging, door getergde woede zelf, hebben zij burgercomités en andere bewegingen gevormd. Eerst clandestien, geleidelijk openbaar. Die bleven net zolang zand in het kamwiel gooien, tot het mechanisme van de onderdrukking stilviel. Dan vielen muren en versperringen van prikkeldraad. Einde van de éénpartijstaat.

In eigen land, en steeds meer ook in het democratisch totaal ontoereikende Europa, hoeven we geen communisme te verjagen want het is er niet. We hoeven de markteconomie niet te veroveren, die hebben we. We moeten alleen maar de democratie van een stille dood redden, door de klok van de politiek gelijk te zet-

ten met het uur dat geslagen heeft in de wetenschappen, de economie, de cultuur en de sociale ethiek. Het uur van vrijheid, vindingrijkheid en levenswil.

Daar is een ietwat meeslepende beweging voor nodig, een van arbeiders, bedienden, ambtenaren, handelaars, vrije beroepen, journalisten, schrijvers en kunstenaars. Zij hebben allen het belangrijkste gemeen: dat ze burger zijn. Hun beweging zal daarom alleen praten met politici die de radicale ommekeer willen, los van politieke, commerciële, syndicale of zuilgebonden oogmerken en belangen.

Waarom wachten?